

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.6.44>

ПОЯЄНІЕ „ЗРОЗУМІЕНІА ПРАВНОГО” В АРСЕНАЛЕ НАУКОВИХ КАТЕГОРІЙ ОГОЉНЕЙ ТЕОРІЙ І ФІЛОЗОФІЙ ПРАВА

Tetyana Sivulya

*aspirantka Katedry Prawa i Administracji Publicznej
Instytucji szkolnictwa wyższego „Uniwersytet Króla Daniela” (Iwano-Frankiwsk, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-6793-188X
tetyanasivulya@ukr.net*

Adnotacja. Pluralizm podejść do prawa, różnorodność modeli jego rozumienia są całkowicie adekwatne do współczesnego rozwoju nauk humanistycznych i nie są cechą ani własnością orzecznictwa. Tę samą różnorodność stanowisk obserwuje się w kwestiach dotyczących treści i pojęcia społeczeństwa, polityki, władzy w naukach politycznych, socjologii, kulturoznawstwie. W ramach nauk prawnych wciąż nie osiągnięto przynajmniej podobieństwa poglądów wśród naukowców na temat tego, co należy uznać za prawo. Zachęca to do braku przemyślanej i wyważonej polityki prawnej. Różnorodność interpretacji badawczych dotyczących natury prawa równoważy jedność opinii przedstawicieli władzy publicznej, którzy przestrzegają liberalnego standardu w ocenie zjawisk społecznych, w tym prawa. Tymczasem liberalne myślenie prawne i rozumienie prawa nie zawsze są podatne na specyfikę kultury prawnej społeczeństwa ukraińskiego, cywilizacyjną specyfikę kraju.

Słowa kluczowe: prawo, zrozumienie, rozumienie prawa, system, relacje, wolność, sprawiedliwość, społeczeństwo.

THE CONCEPT OF "LEGAL UNDERSTANDING" IN THE ARSENAL OF GENERAL SCIENTIFIC CATEGORIES THEORIES AND PHILOSOPHIES OF LAW

Tetyana Sivulya

*Postgraduate Student at the Department of Law and Public Administration
Institution of Higher Education "King Danylo University" (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-6793-188X
tetyanasivulya@ukr.net*

Abstract. The pluralism of approaches to law, the variety of models of its understanding are quite adequate to the modern development of the humanities and are not a feature or property of jurisprudence. The same diversity of positions is observed in questions about the content and concepts of society, politics, and power in political science, sociology, and cultural science. Within the framework of legal science, no similarity of views among scientists has been achieved to date regarding what should be considered law. This leads to the absence of a well-thought-out and balanced legal policy. The diversity of research interpretations concerning the nature of law balances the unity of opinion of representatives of state authorities who adhere to the liberal standard in evaluating social phenomena, including law. Meanwhile, liberal legal thinking and legal understanding are not always receptive to the peculiarities of the legal culture of Ukrainian society, the country's civilizational specifics.

Key words: law, understanding, the right to understand, system, relations, freedom, justice, society.

КОНЦЕПТ «ПРАВОРозУМІННЯ» В АРСЕНАЛІ НАУКОВИХ КАТЕГОРІЙ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЙ ТА ФІЛОЗОФІЙ ПРАВА

Тетяна Сивуля

*аспірантка кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила» (Івано-Франківськ, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-6793-188X
tetyanasivulya@ukr.net*

Анотація. Плюралізм підходів до права, різноманітність моделей його розуміння цілком адекватні сучасному розвитку гуманітарних наук і не є ознакою чи власністю юриспруденції. Така ж різноманітність позицій спостерігається і у питаннях про зміст та понятті суспільства, політики, влади у політології, соціології, культурології. В межах юридичної науки до сьогодні не досягнуто бодай подібності поглядів серед вчених з приводу того, що слід вважати правом. Це спонукає до відсутності продуманої та зваженої правової політики. Різноманітність дослідницьких інтерпретацій, що стосуються природи права, урівноважують єдність думок представників державної влади, які дотримуються ліберального стандарту в оцінці соціальних явищ, у тому числі права. Між тим ліберальне правове мислення і праворозуміння не завжди сприйнятливі до особливостей правової культури українського суспільства, цивілізаційної специфіки країни.

Ключові слова: право, розуміння, право розуміння, система, відносини, свобода, справедливість, суспільство.

Постановка проблеми. Актуальність зазначеного дослідження зумовлена, по-перше, особливостями розуміння права як міри справедливості в перехідних умовах трансформації епохи постіндустріалізму і утвердження періоду новітніх інформаційно-комунікативних технологій; по-друге, плюралізмом правових культур, процесів геополітичних змін у загальнотеоретичному правознавстві та необхідністю їх адекватного осмислення; по-третє, пошуком шляхів поєднання універсального та унікального в розвитку вітчизняного і світового теоретико-правового мислення; по-четверте, доцільністю виокремлення права як феномена сучасної цивілізації через призму „життя” абстрактної правової норми завдяки її застосуванню, дотриманню, реалізації суб'єктами суспільних відносин. І цілком закономірним є те, що реформування прагматично орієнтованих юридичних досліджень і розробок не можуть забезпечити досягнення належних результатів без відповідних теоретичних обґрунтувань, що зрештою, немислимі без ґрунтовної методологічної бази, достатньо традиційної для вітчизняного правознавства, що правда, не позбавленої певного консерватизму.

Стан дослідження. В сучасній юридичній літературі дослідження, які відносяться до проблем розуміння і праворозуміння (ці поняття у статті не розрізняються), можна розділити на дві непропорційні групи.

Значна кількість публікацій і практично усі праці з філософії права присвячені відповіді на питання щодо сутності права. У межах теорії права цій проблематиці приділяється увага авторами підручників та монографічних досліджень, оскільки вже стало традицією висловлення власної позиції з приводу сутності права при розгляді вузлових проблем загальнотеоретичного правознавства. Вони аналізують питання сутності права в єдності з проблемою виникнення, методології, теорії розуміння права, підходів до нього, предмета загальної теорії права.

Більшість авторів пропонують власні моделі інтегративного праворозуміння, теорії природного права, синтез різноманітних підходів до права або захищають позиції класичного юридичного позитивізму у контексті вивчення різноманітних проблем теорії та філософії права.

Інша група праць спрямована на вивчення процесу розуміння права, його методології, теоретико-правових аспектів, порівняння різноманітних моделей праворозуміння, аналіз суб'єктів, структури та типології право розуміння.

В якості концептуальних основ необхідно відмітити праці, які розкривають фундаментальні розробки поняття права:

При цьому, не дивлячись на достатню кількість досліджень усіляких підходів до права, різноманітних аспектів історії правових ідей, питання теоретико-методологічного аналізу розуміння права залишаються маловивченими.

Виклад основних положень. Звертаючись до одвічно актуальної для людства проблеми розуміння, визнання, сприйняття права як системи регулювання суспільних відносин, як важливого чинника підтримання справедливого міжнародного правопорядку, мусимо зазначити, що неспровоковане масштабне вторгнення на суверенну територію незалежної Української держави військ російської федерації, ініційоване і санкціоноване вищим державно-політичним керівництвом цієї країни, яке ігнорує й систематично порушує норми міжнародного права, розв'язавши злочинну війну, переорієнтувало цивілізовану світову спільноту в іншому аспекті розглядати сьогодні цю проблематику. Ця трагічна подія загальнопланетарного виміру однозначно, поза усім іншим продемонструвала, наскільки крихким та вразливим стала така феноменально цивілізаційна цінність як право. Стало очевидним, що сама по собі наявність міжнародних договорів та інших позитивно-правових джерел ще не означає «автоматичної» наявності визнання права людини на життя. Іншими словами, події в Україні, що набрали форми геноциду, наочно продемонстрували існуючий фундаментальний розрив між правовою аксіологією і деонтологією права з одного боку, і онтологією права – з іншого.

Водночас такі трагічні політико-правові фактори ще більше актуалізували, сформували теоретичний запит на осмислення права, на поглиблені і різноаспектні дослідження того, за яких умов право із масиву «голих» нормативних приписів чи ідеологічних декларацій перетворюється на онтологічну констатацію можливостей людського співіснування. У цьому контексті проблема праворозуміння привертає уваги численних науковців, які осмислюють право у його бутті як динамічний, плинний, процесуальний за своєю природою феномен.

Залишаючись нині центральною для юриспруденції, ця проблема стоїть особливо гостро у сучасній теорії права тому твердження деяких представників загальнотеоретичного правознавства пострадянського простору про кризу сучасної теоретичної правосвідомості виявляються не такими вже й перебільшеними. Та все ж, слушною є думка М. Козюбри про те, що, мабуть, коректніше говорити не про кризу вітчизняної теоретичної правосвідомості й загальнотеоретичного правознавства, а про «хвороби» його модернізації. Побудова його цілісної, внутрішньо несуперечливої системи, остаточне звільнення від попередніх догматичних уявлень – справа, очевидно, не одного покоління правників. «Після розвалу тоталітарної системи і переходу від ідеологічного монізму до ідеологічного плюралізму можливості для дослідження методологічних і загальнотеоретичних проблем права значно розширилися» - авторитетно підкреслює учений (Козюбра, 2012: 3-11).

Ці можливості проявилися значною мірою у пошуку відповіді на одвічно актуальне питання: «що є право?». Якщо ж врахувати, що ще з часів І. Канта, який іронічно висміював спроби юристів з'ясувати й пояснити, що собою являє право, то сучасні юристи (й це цілком усвідомлюється в сучасному професійному середовищі) мають інтерпретувати свої тлумачення і пояснення повною мірою у наративах, відповідних вимогам сьогодення. Адже враховуються можливі наслідки, що їх породжують процеси глобалізаційних

трансформацій, що призводить до докорінних змін звичних уявлень про національну державу, національну правову культуру. Отже, йдеться про напрацювання таких гіпотез, таких теоретичних узагальнень шляхом новітніх дослідницьких технологій і методології, що творчо й аналітично враховуватимуть й ефективно використовуватимуть прогресивні зміни, що сталися в споріднених гуманітарних науках - філософії, політології, соціології, психології тощо. Але навіть після досягнення успіхів слід не забувати застереження відомого американського вченого-правознавця Л. Фрідмена, який у свій час зазначав, що дати точне визначення праву – досить складне завдання, адже, як він вважав право – це «слово для щоденного вживання, частина нашого розмовного словника. Воно має безліч значень, тендітних, як скло, нестійких, як мильна бульбашка і невловимих, як час» (Фридмен, 1992: 8).

У цьому ж контексті дуже доречно нагадування визнаного українського теоретика права, методолога і соціолога Б. Кістяківського, який писав: «У жодній іншій науці немає стільки суперечливих теорій, як в науці про право. При першому знайомстві з нею виникає таке враження, ніби вона тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну. Найбільш суттєві питання про сутність і невід’ємні властивості права вирішуються різними представниками науки про право зовсім по-різному. Суперечка між теоретиками права виникає вже на початку наукового пізнання права, навіть більшою мірою, саме з приводу вихідного питання – до якої сфери явищ належить право – починається непримириме розділення напрямків і шкіл у цій науці» (Кістяківський, 1996: 371). Ще навіть у досить давні часи склалася думка про те, що існує єдине, універсальне поняття права, незалежно від часу, народів, політичних систем, в яких воно функціонує. «Мало хто сумнівався в універсальності поняття права навіть в часи формування науки загальної теорії права, яке відбувалося протягом XIX ст.» підкреслює М. Козюбра (Козюбра, 2015: 24). Маємо XXI ст. За десятки десятиліть фіксувалася величезна множина різнопланових трактувань і визначень цього поняття. То ж цілком логічно визнати цей процес нескінченним.

Пояснення причин цієї доволі природної наукової ситуації знаходимо в обґрунтованому і виваженому тлумаченні: «Право – явище, нерозривно пов’язане з простором і часом, тобто з конкретним буттям, воно функціонує в глибинах життя, рухається у часі і змінюється разом з ним. І хоч у праві втілюються «вічні» цінності – ідеали справедливості, свободи, рівності, їх зміст з плином часу також зазнає змін: з’являються нові грані, зв’язки, прояви, виміри, які потребують поглибленого осмислення. Розвивається, змінюючись також низка чинників, які впливають на праворозуміння – цивілізаційних, релігійних, моральних, національних, міжнародних тощо» (Козюбра, 2013: 188).

Цілковито поділяючи слушність змістовності й аргументованості цього тлумачення, не можемо визнати науково коректною позицію М. Байтіна: «Питання про поняття права – вихідне, ключове... у теорії права. У прямій залежності від його вирішення розуміються і трактуються всі інші правові явища ... Тільки на основі правильного, чіткого уявлення про те, що є право, можна визначити перспективи розвитку та шляхи підвищення ефективності не тільки юридичної науки, а й практики нормотворення, застосування та тлумачення права, забезпечення законності та правопорядку, створення цивілізованого громадянського суспільства та правової держави» (Байтин, 2001: 55-56).

На багатьох сторінках монографії, з якої цитата, автор розгортає своєрідний односторонній дискурс з протестом проти так званого широкого розуміння права. Однак його аргументація й висновки зводяться до того, що у монографії «Сутність права» (ця доволі претензійна назва деталізується таким чином: «Сучасне нормативне праворозуміння на межі двох століть») уся аргументація й висновки зводяться до того, що справжнім правом – слід вважати нормативне право, визнане державою і забезпечене примусом. Ця позиція цілком відповідає ідеологічним потребам тоталітарного режиму та статистській діяльності державної влади, що обслуговує цей режим.

Прихильників і послідовників таких теоретиків, які прагнуть знайти якесь єдине, універсальне визначення поняття права, є чимало. Навіть усвідомлення того, що такі пошуки безперспективні, не припинило однак спроб дати, якщо й не універсальне, придатне для всіх часів і народів, то принаймні утилітарно прийнятне для певного часу визначення права, яке акцентувало б увагу на його специфічних ознаках, що відрізняють право від інших нормативних регуляторів сучасного суспільства. Такі спроби не припиняються донині. Особливо продовжують захоплюватися ними представники пострадянського, у тому числі й вітчизняного, загальнотеоретичного правознавства.

В різноманітних джерелах існують сотні, якщо не тисячі, визначень права. Проте серед них немає жодного, яке було б визнане, якщо не всіма, то принаймні більшістю науковців. З огляду на це дедалі переконливіше лунають думки про те, що для того, щоб з’ясувати багатомірну природу права, потрібно взагалі відмовитись від дефініцій, віддавши перевагу характеристиці права як феномену. Можна по-різному ставитися до такого роду думок, проте варто відзначити, що вони набувають все більшої підтримки в сучасному загальнотеоретичному правознавстві, особливо зарубіжному (Шауер, 2008: 519-526).

Отже, головним питанням філософії права є, серед інших визнання чи невизнання поняття праворозуміння винятково науковою категорією. Однак цього з’ясування, оскільки проблема розуміння права лежить в основі будь-якої теорії права і на його рішенні базуються концепції юридичної науки та державно-правова доктрина то з метою його осмислення створюються окремі парадигми. Так згідно з одним з них воно являє собою систему ціннісно-світоглядних ідеалів правового життя суспільства, пов’язаних між собою загальною логікою у пошуку сенсу права. Відсутність хоча б приблизної єдності серед учених у питанні про те, як слід розуміти право, призводить до відсутності продуманої та виваженої правової політики.

У результаті реформ відбулося усунення ціннісної ієрархії у юридичному світогляді українців. На перше місце вийшли ліберальні ідеали та цінності права, а домінанта ідея конституційної відповідальності державної влади призвела до появи великої кількості критичних досліджень нормативного праворозуміння та заперечення юридичного позитивізму.

Проблема праворозуміння останніми роками перебуває у центрі уваги як української, так і зарубіжної юридичної науки. Зарубіжні правознавці намагаються знайти відповіді, адекватні викликам постіндустріальної епохи та постмодерністської соціальної філософії. Вітчизняні автори вбачають обумовленість проблеми праворозуміння зміною суспільно-політичних парадигм та кризу системи цінностей, на основі яких будувалася українська державність наприкінці ХХ та на початку ХХІ ст., справедливо вважаючи, що правовий розвиток суспільства, що протікає у складній системі взаємозв'язків із змінами, що відбуваються в соціальному житті, вимагає істотного переосмислення та модернізації. Тому остаточне звільнення від попередніх догматичних уявлень – це справа, очевидно, не одного покоління правознавців.

Кожна концепція праворозуміння, що змістовно сформульована у цьому понятті, містить відповіді на питання про те, що є право, в чому його сутність, якими є його ідеали, цінності тощо. Наголошуючи на цьому видатний американський філософ права Г.Дж. Берман зазначав, що існують три способи вирішення проблеми праворозуміння (Берман, 1994: 16-17).

Перший - полягає у визнанні найбільш вірної і таким, що відповідає певним інтересам українського суспільства, зокрема модернізації за західним сценарієм, класичної (модерністської) західноєвропейської філософії права і відповідного праворозуміння - ліберально-індивідуалістичної версії природного права, поширюваного під назвою «лібертаризму». Другий спосіб - заперечення самого питання через його нерозв'язність раціональними методами та орієнтація на той чи інший вид праворозуміння з методологічною метою визначення формально-догматичних, соціологічних або історико-культурних способів дослідження права. Третій - базується на спробі синтезу, або інтеграції зазначених трьох підходів (широкий підхід до права), «ідея синтетичної юриспруденції інтегративна теорія прав і т.д.) (Берман, 1994: 16-17).

На нашу думку, визнати правильною цю точку зору можна лише після аналізу методологічних та гносеологічних аспектів праворозуміння. Для того, щоб розкрити природу та сутність праворозуміння, необхідно розглянути теоретико-правові уявлення, методологію дослідження та визначення самого процесу. Праворозуміння або розуміння права (ми розділяємо ці поняття) є одночасно і результатом, і процесом осмислення сутності права. Однак у юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття «праворозуміння». Чимало питань, пов'язаних з цією проблемою, залишаються належним чином не з'ясованими. Серед них передусім питання про термін «розуміння». У спеціальній літературі його зміст здебільшого не розкривається попри широкий обіг в наукових публікаціях терміна. З'ясування його специфіки є однобічним, до того ж не зовсім коректним.

У переважній більшості випадків праворозуміння розглядається як категорія доктринальної правосвідомості, тобто як наукова категорія, пов'язана з науковим пізнанням. Тобто цим концептом відображаються процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, що включає в себе пізнання права, його оцінку та ставлення до нього як до цілісного соціального явища (Битяк, Воронова, Гетьман, 2008: 66-86).

Віддаючи належне зусиллям багатьох науковців розкрити суть поняття «право розуміння» як процес і результат цілеспрямованої розумової наукової діяльності, спрямованої на пізнання, сприйняття і оцінку права, разом з тим вважаємо, що не варто перебільшувати значення науки у розумінні права. Це пояснюється не тільки тим, що формування категорії «праворозуміння» пройшло складний шлях від індивідуально забарвленого, заснованого на особистому досвіді розуміння права до сучасного раціоналізованого і систематизованого його вигляду, якому ми справді зобов'язані науці, навіть не тим, що наука не всесильна, вона не може дати відповіді на всі питання, які породжує життя, а передусім тим, що з огляду на те, що право як феномен не може бути зрозумілим лише на основі наукової парадигми з орієнтацією на такі критерії, як об'єктивність, достовірність, верифікованість, можливість практичного відтворення результатів тощо.

Ставлення людей до права, його осмислення і оцінка визначаються не тільки, і навіть не стільки науковими міркуваннями, скільки ціннісними установками й уявленнями. Ще з часів античності відомий вислів *ius est ars boni et aequi*, який належить давньоримським юристам (за одними джерелами – Цельсу, а за іншими-Ульпіану). З цього вислову починаються Дигести римського імператора Юстиніана.

До того ж латинське слово *ars* у цьому вислові має щонайменше два значення – «наука» і «мистецтво», що дало підстави одним авторам на пост-радянському просторі перекладати наведений вислів як право є наукою про добро справедливості, а іншим – як право є мистецтвом добра і справедливості. Ні перше, ні друге тлумачення згаданого вислову не отримало при цьому більш-менш визначеного змістовного наповнення щодо зв'язків права з наукою і мистецтвом. Основна увага як у першому, так і в другому випадку зосереджується на його зв'язках з категоріями добра і справедливості.

Проте ці категорії, як і категорії свободи і рівності, якими також часто оперують при характеристиці природи права, це не результати наукового пізнання, а цінності.

Цінності ж – це передусім сфера світогляду, який є способом не вивчення або пояснення відповідних феноменів, зокрема права, а його духовного освоєння, інтерпретації. На відміну від наукового знання, яке не повинно залежати від ідеалів і поглядів суб'єкта, який його пізнає, світоглядне світосприйняття є тією своєрідною духовною призмою, через яку пропускається і переживається навколишній світ, а тому не може претендувати на достовірність, верифікованість тощо, тобто відповідати критеріям науковості (Козюбра, 2013: 193).

Саме з цих позицій у філософській літературі досить часто тлумачиться термін «розуміння», яке хоч перебуває в одному ряду з концептом «пізнання», проте не тотожне йому. На відміну від пізнання (докладніше про інтелектуалізацію пізнавальних процесів з'ясування сутності права у третьому підрозділі. – Т.С.), що зосереджується на питанні про природу об'єкта, тобто має на меті досягнення індивідуального до світоглядних установок суб'єкта істинного, достовірного знання, за поняттям «розуміння» вирішується проблема суб'єкта, тобто спрямоване на осмислення ролі світоглядно-суб'єктивного у практичному перетворенні об'єктивного. Хоч досягти абсолютної «стерильності» у розмежуванні цих понять, зрештою у цьому плані в науці рідко вдається домогтися реалізації неможливого; все ж проте безперечно підтверджено незрівнянно позасуб'єктивнішу сутність права порівняно з мистецтвом. Адже слід погодитися з авторитетними вченими, які вважають право феноменом, що тісно поєднує в собі елементи як науки, так мистецтва.

Таке поєднання характерне для всіх рівнів правового буття – від формування загальних принципів права, більшості з яких маємо завдячувати судовій практиці, від конструювання відповідних теорій, формулювання юридичних норм до класифікації юридичних фактів, розв'язання спірних ситуацій і ухвалення справедливих правозастосовних рішень (Козюбра, 2016: 31). Отже, ухвалення таких рішень є підставою вважати право «критерієм справедливості» (Арістотель), який як «регулюючу норму спілкування» у правозастосовній практиці реалізує конкретний суб'єкт право розуміння, тобто «юрист-практик, який має достатній багаж знань про право, спроможний застосовувати і тлумачити правові норми» (Кельман, Стратонов, 2020: 31).

У науці зафіксовано чимало різноманітних підходів до з'ясування сутності поняття «праворозуміння». Так професор М. Кельман зазначає, що в сучасній теорії права право розуміння це наукова категорія, що відображає процес і результат розумової діяльності людини, що включає в себе пізнання права його оцінку і ставлення до нього як цілісного явища (Кельман, Стратонов, 2020: 41). На думку вченого, процес праворозуміння у такому разі найчастіше трактується як процес пізнання сутності права та оцінної діяльності правосвідомості, що в принципі, є механічним поєднанням двох суперечливих процесів мислення. Цією обґрунтованою й належним чином осучасненою науковою позицією українського правознавця, критично оцінюється тлумачення авторитетного філософа права В. Нерсисянца, згідно з яким праворозуміння є не що інше, як поняття права, що є єдністю правової сутності та явища (Нерсисянець, 2001: 3).

У цьому ж контексті раніше об'єктивну оцінку позиції адаптера метафізичної правової концепції – т.зв. лібертарної теорії права цього відомого правознавця дав відомий український теоретик філософії права О. Стовба. Розглядаючи питання про сутність метафізичного право розуміння, у монографії «Право і час» на основі аналізу програмної російського вченого в московському академічному часописі «Вопросы философии» пише: «Метою дослідження В.С. Нерсисянца є формулювання поняття права, яке для нього (в дусі Гегеля) являє собою пізнану єдність правової сутності і явища. Як наслідок, концепція російського вченого за визначенням метафізична, оскільки виходить із розуміння надчуттєвої сутності й емпіричного явища, що сполучається лише в понятті. При цьому в ролі сутності в лібертарному праворозумінні постає право, тоді як закон (який розуміється у збірному значенні, як усі видані компетентним джерелом нормативні акти) є явищем. Таким чином вираз «сутність права» виявляється тавтологічним, оскільки російський правознавець резервує термін «право» для позначення сутності такого явища, як закон. Але в такому разі питання про сутність власне права залишається без відповіді».

Розуміючи під правом відповідну принципів формальної рівності систему норм, установлених або санкціонованих державою і забезпечених можливістю застосування заходів державного примусу (а це повною мірою відповідає потребам тоталітарного державного правління), як підкреслює О.Стовба, «російський правознавець намагається визначити одне, «реальне» суще-норму, беруче за основу його відношення до іншого – «ідеального» - сущого (волі, примусу, формальної рівності), яке оголошується сутністю першого. Тим самим «право як таке» втрачає власний унікальний зміст, являючи собою порожнє збірне найменування для сутностей іншого сущого (волі, примусу, формальної рівності) (Стовба, 2016: 53-56).

Поділяючи критичну позицію щодо концепції праворозуміння, російського правознавця, ґрунтовно розглянутого харківським доктором філософії, професор М. Кельман вважає, що сутність права мислиться у такому випадку в рамках класичного дуалізму сутності і явища. У різних філософських системах таке співвідношення вирішується по-своєму, але скрізь суть постає субстанційним ядром самостійного сущого. Право виглядає при цьому як існуюче саме по собі об'єктивне явище, узагальнюючи властивості, ознаки і якісні характеристики якого, ми наближаємося до його сутності. Таким чином, незважаючи на те, що термін праворозуміння активно використовується для позначення тих аксіом або передумов, які лежать в основі будь-якої правової теорії, вчений пропонує розглянути це питання з точки зору герменевтико-феноменологічної парадигми.

Зазначимо, що очевидна розбіжність дослідників у гносеологічній, пізнавальній сутності праворозуміння. М. Кельман наголошує, що це в дійсності не тільки пізнавальний процес, у ході якого визначається дещо протилежне суб'єкту пізнання, себто право, розміщене у ряді нормативних порядків та соціальних об'єктів, а й онтологічний феномен. У цьому сенсі виникають цілком слушні запитання, яким чином можна творити право на основі осмислення величезної множини соціальних явищ, не уявляючи собі бодай ознак цього права, не маючи навіть елементарних знань про нього (тут доречі, власний життєвий досвід має бути елімінований як перешкода об'єктивності)?, як знайти оптимальний метод, за допомогою якого можна було хоча б наблизитися до розуміння сутності права, яку шукаємо? Припустимо, що перш ніж пізнати предмет, тобто право, вдалося визначити засоби пізнання у формі наукових методів. Знову ж таки постає питання:

яким чином відкрито ці методи? Адже для того, щоб їх знайти, потрібен якийсь інший метод, а для пошуку останнього - наступний, і так далі до нескінченності. Вихід з цього кола можливий лише визначенням деяких "очевидних" властивостей предмета» (Кельман, 2022: 50-51).

Висновок. Праворозуміння є юридичну концепцію соціальної реальності. В основі будь-якого праворозуміння лежить те чи інше уявлення про сенс людського та суспільного життя, про сутність людини і суспільства, воно спирається на певний тип філософської картини світу. Праворозуміння є змістовною системою, оскільки у відповідь питання про сутність права є водночас і відповіддю на питання про зміст (мету) права. Розуміння права починається з пошуку відповіді це це питання, а завершується наприкінці життя дослідника.

Від праворозуміння залежить методологія права, тому що вчення про сутність права – це і вчення про метод його вивчення (вчення про методи пізнання права).

Список використаних джерел:

1. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на границах двух веков). Саратов, 2001. С. 55-56.
2. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М., 1994. С.16-17.
3. Битяк Ю.П., Воронова Л.К., Гетьман А.П., Правова система України: історія, стан та перспективи. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. Харків, 2008. С. 66-86.
4. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри, К.: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Вид. 6-те, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
6. Кельман М.С., Ткачук О.І. Методологія як форма мислення і складова культури дослідника: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2022. 154 с.
7. Кістяківський Б.О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка» Серія «Українські мислителі». К.: Абрис, 1996. С. 371.
8. Козюбра М.І. Загальна теорія права: підручник. К.: Ваіте, 2016. 392 с.
9. Козюбра М.І. Загальнотеоретичне правознавств в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Том. 193. С. 3-11.
10. Козюбра М.І. Праворозуміння: плюралізм підходів та можливості їх поєднання. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна*. 2013. С. 187-211.
11. Нерсесянц В.С. Право как необходимая форма равенства, свободы и справедливости. *Социологические исследования*. 2001. № 10. С. 3-9.
12. Стомба О.В. Право і час: монографія. Київ: Тім Пабліш Груп. 2016. 308 с.
13. Фридмен Л. Введение в американское право. М., 1992.С. 8.
14. Шауер Ф. Существует ли понятие права. *Российский ежегодник теории права*. 2008. № 1. С. 519-526.

References:

1. Baitin, M.I. (2001). Sushchnost prava (Sovremennoe normativnoe pravoponimanie na granitcakh dvukh vekav) [Essence of law (Modern normative legal understanding on the borders of two centuries)]. Saratov. pp. 55-56. [in Russian].
2. Berman, G.Dzh. (1994). Zapadnaia traditciia prava: epokha formirovaniia [Western tradition of law: the era of formation]. M. pp.16-17. [in Russian].
3. Bytiak, Yu.P., Voronova, L.K., Hetman, A.P., (2008). Pravova systema Ukrainy: istoriia, stan ta perspektyvy [Legal system of Ukraine: history, state and prospects]. *Metodolohichni ta istoryko-teoretychni problemy formuvannia i rozvytku pravovoi systemy Ukrainy*. Kharkiv. pp. 66-86. [in Ukrainian].
4. Koziubry, M.I. (red.) (2015). Zahalna teoriia prava: pidruchnyk [General theory of law: a textbook]. K.: Vaite. 392 p. [in Ukrainian].
5. Kelman, M. S., Stratonov, V.M. (2020). Zahalna teoriia prava : pidruchnyk [General theory of law: textbook]. Vyd. 6-te, dop. Kherson : OLDI-PLIUS. 742 p. [in Ukrainian].
6. Kelman, M.S., Tkachuk, O.I. Metodolohiia yak forma myslennia i skladova kultury doslidnyka: monohrafiia [Methodology as a form of thinking and a component of the researcher's culture: monograph]. Lviv: Liha-Pres, 2022. 154 p. [in Ukrainian].
7. Kistiakivskyi, B.O. Vybrane. Biblioteka chasopysu «Filosofska i sotsiolohichna dumka» [Selected. Library of the journal "Philosophical and Sociological Thought"]. K.: Abrys, 1996. 371 p. [in Ukrainian].
8. Koziubra, M.I. (2016). Zahalna teoriia prava: pidruchnyk [General theory of law: textbook]. K.: Vaite. 392 p. [in Ukrainian].
9. Koziubra, M.I. (2012). Zahalnoteoretychne pravoznavstv v umovakh suchasnykh hlobalizatsii nykh transformatsii [General theory of legal sciences in the conditions of modern globalization and transformations]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Tom. 193. pp. 3-11. [in Ukrainian].
10. Koziubra, M.I. (2013). Pravorozuminnia: pliuralizm pidkhodiv ta mozhlyvosti yikh poiednannia [Legal understanding: pluralism of approaches and possibilities of their combination.]. *Zahalnoteoretychne pravoznavstvo, verkhovenstvo prava ta Ukraina*. pp. 187-211. [in Ukrainian].
11. Nersesiantc, V.S. (2011). Pravo kak neobkhodimaia forma ravenstva, svobody i spravedlivosti [Law as a necessary form of equality, freedom and justice]. *Sotciologicheskie issledovaniia*. № 10. pp. 3-9. [in Russian].
12. Stovba, O.V. (2016). Pravo i chas: monohrafiia [Law and time: monograph]. Kyiv: Tim Publish Hrup. 308 p. [in Ukrainian].
13. Fridmen, L. (1992). Vvedenie v amerikanskoe pravo [Introduction to American law]. M., 1992. 128 p. [in Russian].
14. Shauer, F. (2008). Sushchestvuet li poniatie prava [Is there a concept of law]. *Rossiiskii ezhegodnik teorii prava* № 1. pp. 519-526. [in Russian].